

ЩОДО РОЛІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Антон Олександрович ПОЛЯНСЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач лабораторії теоретичних досліджень, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Серафима Геннадіївна ГАСПАРЯН,

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник відділу міжнародного співробітництва та роботи з іноземцями Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Світлана Олександрівна АНДРЕНКО,

кандидат юридичних наук, завідувачка відділу підвищення кваліфікації Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Олена Миколаївна ШЕВЦОВА,

науковий співробітник відділу підвищення кваліфікації Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Розбудова України як демократичної, правової, соціальної держави, закріплення в Конституції України положення про найвищу соціальну цінність людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки вимагає формування нових підходів до захисту прав людини.

В умовах розвитку демократії, додержання прав і свобод людини створення належної та ефективної національної системи судового захисту стає одним з головних завдань держави. Віднині головним змістом і спрямованістю діяльності нашої держави стають права і свободи людини та гарантії їх здійснення. Утвердження та забезпечення цих прав і свобод Конституція України покладає на державу як її головний обов'язок [1]. Вступ України до Ради Європи, з одного боку, став суттєвим кроком нашої держави в процесі європейської інтеграції, а з іншого – засвідчив прийняття Україною на себе цілої низки міжнародно-правових зобов'язань, насамперед, щодо поваги та захисту прав людини. Чільне місце серед виконаних зобов'язань перед Радою Європи займає ратифікація Україною Конвенції

про захист прав і основних свобод людини у 1997 р. з визнанням юрисдикції Європейського суду з прав людини. Повага до демократичних цінностей, верховенство права та захист прав людини визначені в основних документах, пов'язаних з інтегруванням України до Європи, таких, як Копенгагенські критерії – перепустка для вступу до Європейського Союзу, План дій «Україна – ЄС» тощо. У більшості демократичних держав основним механізмом захисту прав людини є дотримання вимог справедливості та правосуддя. Велику роль у захисті законних прав та інтересів громадян відіграє судова експертиза.

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду (ст. 1) [2]. Правові основи, принципи організації і основні напрямки судової експертизи визначені в Законі України «Про судову експертизу».

Судова експертиза здійснюється в процесі судочинства державними судово-експертними установами і ґрунтується на принципах: законності, незалежності, об'єктивності й повноти дослідження (ст. 3) [2]. На наш погляд, суттєвим недоліком цієї статті Закону є відсутність основоположного принципу дії будь-якого державної чи приватної судово-експертної установи – принципу дотримання та захисту прав, свобод та інтересів осіб.

Дотримання прав і свобод людини і громадянина, прав юридичних осіб повинно бути головною умовою судово-експертної діяльності (має дотримуватися рівноправ'я громадян, право на особисту недоторканність, гідність особистості, недоторканність приватного життя, особиста й сімейна таємниця тощо). Справедливим є твердження, згідно з яким загалом судовий експерт, експерт (фахівець, спеціаліст) – це не зацікавлена у результатах провадження особа, яка на професійній основі володіє необхідними для вирішення судово-експертних завдань спеціальними знаннями, уміннями та практичними навиками. Даний суб'єкт процесуальних відносин, що не має і не повинен мати зацікавленості, залучаються до участі у справі, щоб сприяти суду в об'єктивному дослідженні обставин справи і тим самим забезпечувати здійснення судом своєї основної мети – захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав або інтересів осіб [3, с. 219-221].

Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, як слушно зазначає О. О. Кочура, посилаючись на інших науковців, здійснюється шляхом участі спеціалістів, тобто незацікавлених в результатах досудового розслідування осіб, які володіють спеціальними знаннями та навичками та запрошуюються для участі у процесуальних діях слідчим, прокурором, судом для вирішення спеціальних питань, що виникають під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Тобто, спеціальні знання використовуються у різних формах (при експертизі, консультації, участі спеціаліста (фахівця) у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях. Таким чином, залучення спеціаліста при проведенні процесуальних дій та застосування його спеціальних знань є одним із засобів забезпечення повноти доказів з метою встановлення істини у кримінальному провадженні та захисту осіб, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, а також з метою охорони прав, свобод і законних інтересів всіх учасників кримінального провадження [4, с. 285].

Доречно також звернути увагу на те, що під час здійснення судово-експертної діяльності відповідні підрозділи судово-експертних установ, а також окремі фахівці (науковці) з відповідних галузей знань наділені й певними повноваженнями у сфері протидії злочинності та захисту законних прав і свобод людини, які зводяться до того, що вказаними суб'єктами може здійснюватися вплив на прояви протиправних посягань на стадіях формування умислу, готування або замаху. Інакше кажучи, вказані суб'єкти під час здійснення судово-експертної діяльності можуть здійснювати діяльність, пов'язану з попередженням злочинності – як однієї з можливих сфер протидії злочинності у цілому [5].

Так, Д. П. Гуріна, на прикладі здійснення окремих видів судових експертиз зазначає, що під час проведення економічних експертиз, крім вирішення питань, що безпосередньо поставлені перед експертом, доволі часто можуть бути встановлені обставини, які мають значення для профілактики правопорушень, захисту законних прав і свобод фізичних та юридичних осіб. Зокрема, за допомогою експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності встановлюють недоліки у здійсненні бухгалтерського обліку чи недостатній контроль з боку осіб, на яких покладений цей обов'язок законодавцем, що призвело (чи могло призвести) до скоєння правопорушень. Під час проведення дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності експертові, як фахівцеві у своїй галузі, краще, ніж будь-кому іншому, зрозумілі шляхи та способи усунення виявлених недоліків бухгалтерського обліку і контролю. Тому судовий експерт може підготувати рекомендації щодо заходів із профілактики економічних правопорушень. Отже, можливості експертів щодо профілактики економічних правопорушень достатньо великі [6, с. 95–98].

На закінчення необхідно сказати, що механізм захисту законних прав і свобод людини є досить складним і «динамічним». Він постійно модернізується, але залишається ще далеким від досконалості. Важливу роль в цьому механізмі належить безпосередньо судовій експертизі.

Список використаних джерел:

1. Бакірова І. О. Державно-правовий механізм забезпечення конституційного права людини і громадянина на судовий захист та місце органів юстиції України у здійсненні правосуддя. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_9254.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02. 1994 р. № 4038-ХІІ зі змінами та доповненнями. *Відомості Верховної Ради України*, 1994, № 28. Ст. 232.
3. Бараняк В., Несімко О. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 884. С. 218–222.
4. Кочура О. О. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 284– 286.
5. Філіпенко Н. Є. Поняття, сутність та значення експертної превенції. *Вісник кримінологічної асоціації України*. № 2 (21) 2019. С. 172-185.
6. Гуріна Д. П. Експертна профілактика під час проведення економічних досліджень. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали науково-практичної конференції (25 березня 2016 року, м. Київ), Ч. 2. С. 95–98.